

Вайда Т.С.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
Херсонського факультету ОДУВС
Кузнєцов О.І.,
викладач кафедри тактико-спеціальної
та вогневої підготовки ОДУВС

СУЧАСНІ ПІДХОДИ НОВОГО КУРСУ СТРІЛЬБ ДЛЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК СПРИЯТЛИВІ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ СЛУХАЧІВ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Актуальність проблеми. До визначеного комплексу поліцейських заходів примусу у відповідності із статтею 42 Закону України «Про Національну поліцію» законодавець відносить застосування вогнепальної зброї як крайньої міри [1]. Враховуючи тяжкість наслідків для осіб при її застосуванні правоохоронцями під час припинення вчинюваних злочинцями правопорушень, суспільством ставляться відповідно й підвищені вимоги щодо організації належної вогневої підготовки поліцейських, зокрема слухачів курсів первинної професійної підготовки під час їх навчання у ВНЗ МВС України (центрі «Академія поліції», тренінговому центрі ГУНП в областях, відомчих училищах та ін. навчальних закладах).

Основним документом, який регламентує навчання з вогневої підготовки працівників поліції України, є Курс стрільб (далі – КС). Варто зазначити, що на сьогоднішній день в системі МВС існує два КС як нормативних документів, дія котрих розповсюджується на осіб, котрі вперше починають засвоювати знання та набувати початкові вміння з цієї навчальної дисципліни:

1) КС-2011, дія якого розповсюджується на підготовку курсантів відомчих ВНЗ [2];

2) КС-2016, котрий регламентує підготовку поліцейських, а також слухачів курсів первинної професійної підготовки Національної поліції, яких вперше прийнято на службу в поліцію [3].

Враховуючи подальший розвиток демократії в українській державі та її активну євроінтеграцію, сповідування народом України загальнолюдських морально-етичних цінностей як пріоритету соціально-правової країни, перед багатьма органами та інститутами

суспільства ставиться завдання щодо подальшого удосконалення вітчизняного законодавства, в тому числі й щодо покращення якості професійної підготовки працівників поліції у сучасних умовах. Це в свою чергу обґрунтовує потребу у подальшому пошуку науково-педагогічним складом ВНЗ МВС України нових (дієвих) педагогічних методів викладання вогневої підготовки, оновлення змісту цієї навчальної дисципліни з врахуванням реалій соціальних процесів, вивчення закордонного передового досвіду організації професійної підготовки поліцейських у даній галузі та його впровадження у підготовку правоохоронців (покращення методики її викладання) у сучасних умовах реформування Національної поліції. Існування вищезазначених протиріч та необхідність їх розв'язання й зумовлює в цілому вибір теми й мети нашої роботи.

Дослідження виконано у відповідності до тематичного плану науково-дослідної роботи ОДУВС із проблеми «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний № 0116U006773).

Результати дослідження. У відповідності до п. 5 КС-2011 курсанти першого курсу навчальних закладів МВС України навчаються навичкам стрільби з пістолета за умовами виконання вправ, визначених програмою навчання ВНЗ МВС України. Курсанти другого і старших курсів навчальних закладів МВС України у відповідності до вимог п. 8 цього КС виконують вправи для стрільби з пістолета та штурмової рушниці (автомата) в повному обсязі цього нормативного документу (за винятком вправ 9-12 для стрільб з пістолета). Всього КС-2011 передбачено до засвоєння поліцейськими з числа курсантів відомих ВНЗ дванадцять вправ [2].

У відповідності до п. 10 КС-2016 для поліцейських вправи зі стрільби поділяються на три категорії, зокрема: *перша категорія вправ* (підготовча вправа зі стрільби з пістолета; вправи зі стрільби з пістолета – всього 7 вправ) виконується працівниками поліції виключно під час навчання на курсах первинної професійної підготовки та направлена (категорія вправ – *уточнено нами*) на формування у слухачів знань, умінь і навичок поведінки зі зброєю під час стрільби [3].

На відміну від КС-2011 у КС-2016 року в *другу категорію вправ* входять вправи, які раніше виконували спеціальні підрозділи поліції (вправи 9-12 за КС-2011) [2]. Такий підхід надає правові підстави та

змогу керівнику стрільб підготувати поліцейського територіальних практичних підрозділів в сучасних умовах на більш високому професійному рівні. Всього в цій категорії 16 вправ зі стрільби з пістолета (вправи 8-24) та 2 групові вправи (вправи 25-26). Разом з тим, деякі вправи другої категорії (вправи 8-10) передбачені у відповідності з професійними програмами (Київ, НАВС, 2017) для слухачів курсів первинної професійної підготовки (спеціалізація – слідчі, працівники груп швидкого реагування патрульної поліції, поліцейські підрозділів кримінальної поліції); практичне виконання вправ 9-10, 12-18, 21 та 25 згідно затвердженого тематичного плану виконуються поліцейськими дорожньої патрульної служби.

Третю категорію вправ виконують працівники спеціальних підрозділів Національної поліції.

Серед дванадцяти розділів КС-2016 (в КС-2011 їх всього шість) додатково введено (виокремлено) розділи, в котрих заслуговують на увагу наступні підходи щодо осучаснення термінології та педагогічних методів (методичних прийомів) вогневої підготовки:

– розділі I «Загальні положення», в котрому вперше *дається визначення практичної стрільби* та характеризуються її види (навчально-тренувальні та спортивні); також наводяться дефініції «*вправа зі стрільби*» та «*норматив з вогневої підготовки*». В цьому розділі (п. 12) підвищену увагу приділено дотриманню заходам безпеки, а саме уточнено дії, **котрі категорично заборонено здійснювати** слухачам при виконанні небезпечних (для оточуючих людей чи самого стрільця) вправ на заняттях з вогневої підготовки:

1) виконувати у складі чергової зміни вправи, під час проведення котрих проводиться стрільба в русі (поворот, розворот, перекид, стрибки) або вправи з обмеженою видимістю мішені. Ці вправи виконуються тільки одним стрільцем в окремій галереї. Виняток становить третя категорія вправ зі стрільби та виконання групових вправ другої категорії;

2) виконувати вправи, які передбачають стрільбу по мішенях з відстані меншої за 15 м, без захисних окулярів та з використанням патронів із сталевим осердям;

3) виконувати під час проходження навчання на курсах первинної професійної підготовки вправи другої та третьої категорій без опанування навичок виконання вправ першої категорії (принцип наступності вимог);

4) окремий розділ (розділ VII КС-2016) присвячено заходам

безпеки при поводженні зі зброєю в екстремальних умовах, що доповнює вимоги положень Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю [3; 4];

– розділ II «Матеріально-технічна складова стрільб», котрий вперше доповнено визначеннями таких термінів, як «рубіж огляду мішеней», «лінія мішеней» та безпосередньо наводяться дефініції «мішені» й «командного пункту». Корисним для розуміння стрільцями умов виконання вправ є дефініція *мішені* (штучна ціль, що імітує характерні ознаки реальної цілі, порядковий номер, розмір та форму якої передбачено переліком мішеней для проведення практичних стрільб), визначення котрої раніше в КС-2011 не надавалося.

Також в цьому розділі достатньо уваги приділено організації спортивних стрільб, зокрема для удосконалення їх проведення у тирі (стрільбищі) вперше визначено такі ділянки, як: 1) зона спостереження; 2) зона контролю; 3) пункт допуску (в попередньому КС-2011 цих уточнень немає);

– розділ III «Організація проведення стрільб та обов'язки їх учасників», в котрому вперше дається визначення таких учасників навчально-тренувальних стрільб, як наряд оточення та медичний працівник, конкретизується їх обов'язки, що під час їх проведення значно підвищує особисту відповідальність всіх задіяних осіб при виконанні ними своїх службових функцій.

Разом з тим в новому КС-2016 не передбачено такого учасника стрільб, як показувач мішеней; відсутні дефініції «стрілецька зброя» (наводиться визначення терміна «зброя» як універсальної категорії), «стрільба в безперервному русі».

В цьому розділі, зокрема, чітко прописані вимоги щодо особи керівника стрільб, а також компетентностей, котрим він повинен відповідати. Зокрема, у відповідності до п. 3 цього розділу *керівник стрільб* – поліцейський з числа керівного складу органу (підрозділу) поліції, працівник профільного циклу установи поліції або інструктор з особистої безпеки, який володіє методикою проведення занять, має необхідний рівень знань, умінь та навичок з вогневої підготовки та *особисто виконує практичні вправи зі стрільби на оцінку не нижче ніж «добре»* [3].

Разом з тим, у відповідності до п. 16 вимог КС-2011 року *керівник стрільб* призначається з числа начальницького складу органу чи підрозділу внутрішніх справ (начальник, командир та його заступники) [2]. На нашу думку, з метою використання науково-

педагогічного досвіду поліцейських (міліціонерів), котрі викладали навчальну дисципліну «Вогнева підготовка» і були звільнені з органів (підрозділів) МВС України у зв'язку із виходом на пенсію за вислугою років, доцільно внести зміни до КС-2011, які давали б право таким працівникам проводити заняття з вогневої підготовки в якості керівника стрільб;

– розділ VI «Поводження зі зброєю під час проведення стрільб» додатково вводяться такі вихідні положення, як «Позиція готовності» і «Зброя на плечі», а також розкрито відмінності статичного і динамічного положень для стрільби. Під «позицією готовності» у порівнянні з традиційною «позицією очікування» розуміється положення стрільця, при якому пістолет у руках (руці) поліцейського (одноручний або дворучний хват) знаходиться біля тулуба, на рівні сонячного сплетіння, ствол спрямований під кутом донизу в напрямку лінії мішеней. Вказівний палець руки, що тримає зброю за пістолетну рукоятку знаходиться на запобіжній скобі або вздовж затвору (ствольної коробки – для автоматичної зброї). Позиція може прийматись у положенні для стрільби стоячи, з коліна, у присіді [3];

– розділ VII «Поводження зі зброєю в екстремальних умовах» розкриває окремо специфіку дій поліцейських щодо застосування зброї в складних обставинах несення служби з охорони публічного порядку чи боротьби із злочинністю;

– розмежовано загальні вимоги до виконання вправ зі стрільби (розділ VIII) і спортивних стрілецьких вправ (розділ XIX), а також виокремлено умови і порядок виконання вправ (розділ X) та нормативів (розділ XI).

Окремі вправи першої категорії КС-2016 для поліцейських передбачають виконання слухачами стрільб з коротких відстаней (7-15 метрів). На нашу думку, позитивним в цьому підході є те, що в реальних умовах несення служби (при перевірці документів у особи, припинення правопорушення на місці події тощо) поліцейські в більшості випадків знаходяться по відношенню до правопорушника на невеликих відстанях, що потребує від працівників поліції стійких психологічних навичок та вмінь оперативно сконцентруватися протягом короткого періоду часу для необхідних дій (з врахуванням при цьому правомірності застосування зброї, дотримання заходів безпеки та прогнозування можливості реалізації прийнятого рішення щодо її застосування в конкретних умовах) – не розгубитися при діставанні зброї з кобури, привести її у готовність, здійснити

прицілювання та розпочати ведення вогню на ураження, уникати при цьому випадків завдання шкоди стороннім особам.

Цей підхід підтверджує також й міжнародна практика та існуюча статистика, котрі показують, що застосування вогнепальної зброї працівниками поліцейських підрозділів відбувається на ближніх дистанціях (до 15 м). Враховуючи сьогоденну криміногенну ситуацію в Україні щодо нелегального обігу зброї (демобілізація військовослужбовців з зони АТО, перебування на руках у населення ОРДЛО та ін. регіонів країни значної кількості нелегальної зброї, робота волонтерів в зоні ведення бойових дій та їх подальше переміщення територією держави в різні регіони країни тощо), поліцейські повинні бути готові у повній мірі до застосування вогнепальної зброї у повсякденній службовій діяльності при охороні публічного порядку, тобто в безпосередньому контакті (на незначній відстані 1-2 м) з громадянами. Тому цілком обґрунтованим в КС-2016 для працівників Національної поліції є навчання та виконання вправ зі стрільби з відстані 7-15 м (вправи 1-7).

Враховуючи особливості контингенту слухачів первинної професійної підготовки з числа цивільної молоді (відсутність в багатьох осіб уявлень чи наявність слабких знань про тактико-технічні характеристики вогнепальної зброї, неадекватне реагування на гучний звук під час пострілу, відсутність психофізіологічної готовності до віддачі зброї під час пострілу тощо), сприятливою умовою для адаптації кандидатів на службу в органи Національної поліції щодо нормального (поступового) звикання до правильного користування вогнепальною зброєю є наявність не тільки нормативу четвертого (присутній також і в КС-2011 для курсантів та працівників МВС), а й вправ 1, 2 та 8 КС-2016. Це, зокрема, пояснюється тим, що вправи 1 та 8 КС для поліцейських виконуються по розрахунку, для виконання вправ 1, 2 та 8 не передбачені критерії оцінювання. Даний фактор сприяє уникненню передумов для формування стійких негативних особистісно-психологічних утворень – **фобій** – через виникнення почуття страху за ймовірність допущення помилок при користуванні зброєю або появу і закріплення у свідомості стану невпевненості слухачів у власних знаннях чи вміннях (внаслідок переоцінки своїх здібностей, отримання незадовільних початкових результатів у стрільбі (низька точність влучень) через сильне хвилювання тощо) на етапі первинної професійної підготовки.

В контексті дослідження нами розглянуто та проаналізовано

види фобій, поява котрих у слухачів курсів первинної професійної підготовки може бути пов'язана з некоректним користуванням вогнепальною зброєю та на котрі потрібно звертати увагу керівнику стрільб на початковому етапі навчання поліцейського. Зокрема, в результаті аналізу наукової літератури з проблеми було виділено наступні потенційні прояви негативних реакцій у слухачів: панофобія (*Panophobia*) – боязнь всього; неофобія (*Neophobia*) – страх перед усім новим; дістіхіфобія (*Dystychiphobia*) – боязнь нещасного випадку; травматофобія (*Traumatophobia*) – страх отримання травми; танатофобія (*Thanatophobia*) – страх смерті і вмирання; балістофобія (*Ballistophobia*) – боязнь кулі; гоплофобія (*Hoplophobia*) – боязнь вогнепальної зброї; еніссофобія (*Enissophobia*) – боязнь критики; катагелофобія (*Katagelophobia*) – страх бути осміяним; топофобія (*Topophobia*) – страх перед певними місцями (наприклад, стрілецьким тиром, котрий, як правило, обладнується у підвальних приміщеннях); клаустрофобія (*Claustrophobia*) – боязнь замкнутого простору тощо [5].

На нашу думку, для профілактики виникнення цього особистісного новоутворення корисною для стрільців-початківців в КС-2016 є *перша підготовча вправа*, яка призначена для відпрацювання імітаційного ведення вогню з діставанням бойової зброї з кобури, приведенням її у готовність та виконання пострілу (пострілів). У КС-2011 відпрацювання навичок підготовки до стрільби стоячи та проведення пострілу (швидкісна стрільба на час) віднесено тільки до четвертого нормативу, який виконується з використанням навчальної зброї.

Принагідно зазначити, що у відповідності до визначення, поданого у КС-2016, «норматив з вогневої підготовки» – це часовий і якісний показник виконання поліцейським прийомів і дій з *навчальною зброєю* в межах тиру (стрільбища, полігону) [3], під яким розуміємо такий показник норм, згідно з яким проводиться певна робота або здійснюється (виконується) що-небудь – дії зі спорядження магазину патронами, неповне розбирання пістолета чи його збирання після неповного розбирання. *Вправа зі стрільби* – це кількісно-якісний показник виконання поліцейським прийомів і дій з *бойовою зброєю* у межах тиру (стрільбища, полігону), під яким нами розуміється виконання слухачами спеціального завдання, що пропонується керівником практичного заняття для набуття правоохоронцями певних навичок зі стрільби або закріплення у них

наявних знань щодо поводження зі зброєю [3; 6].

Таким чином, додатково до *четвертого нормативу* у нормативному документі КС-2016 передбачена до виконання також й початкова вправа перша з бойовою зброєю.

Отже, виконання першої вправи згідно КС-2016 сприяє адаптації початківців до умов стрілецького тиму, звикання до масо-габаритних параметрів вогнепальної зброї, формує у них почуття впевненості при поводженні з нею. Крім цього, дії стрільця під час виконання вправи відбуваються за рахунком, що спрощує усвідомлення слухачем (розуміння механіки дій, запам'ятовування правильності рухів) порядку виконання вправи та дає можливість керівнику стрільб контролювати правильність її відпрацювання групою поліцейських. Керівник стрільб може корегувати дії окремого слухача та на свій розсуд ускладнювати порядок виконання вправи.

Позитивною умовою для успішного навчання вогневій підготовці слухачів курсів первинної професійної підготовки є відведення згідно програми чотирьох годин практичних занять з цієї навчальної дисципліни протягом одного тижня, а також виділення для відпрацювання надійних навичок стрільби у достатній кількості боєприпаси (210 шт) на відносно короткий період проходження навчання (впродовж 4 місяців освоєння поліцейськими типової програми). Для порівняння: таку кількість патронів курсанти використовують протягом одного навчального року.

Окремі вправи КС-2016 для поліцейських передбачають виконання 5-6 пострілів (вправа друга – 5 шт патронів, вправа третя – 5 шт, вправа шоста – 6 шт), що формує у слухача почуття впевненості про високу ймовірність ураження ним мішені в цілому за результатами їх виконання [3].

Разом з тим, через деякі неузгодженості всередині відомства (підпорядкованість ВНЗ безпосередньо МВС України, а не Національній поліції, розповсюдженість і конкретизація дії нормативних документів на окремих суб'єктів) реалізація вищезазначених підходів на практиці на даний час зазнає певні утруднення – ускладнюється планування педагогічного навантаження науково-педагогічним працівникам вишу, котрі задіяні у навчальному процесі на курсах первинної професійної підготовки слухачів Національної поліції, затримується своєчасне виділення та ускладнюється порядок списання боєприпасів, котрі використовуються у ВНЗ МВС України для проведення практичних

навчально-тренувальних стрільб з цією категорією поліцейських.

Варто зазначити й такий позитивний аспект у КС-2016, як можливість тренування навичок стрільби (виконання відповідних вправ) з різних вихідних положень – з фронтальної стійки та із застосуванням декількох варіантів утримання зброї, в тому числі й з допомогою дворучного хвату зброї. Переваги фронтальної стійки полягають у тому, що вона найбільш ефективно дозволяє використовувати захисні елементи (бронепластини) бронежилету, хоча бокова стійка і зменшує площу ураження, але й відкриває перед супротивником (правопорушником) найбільш незахищену бокову частину бронежилету.

Дворучний хват зброї дозволяє компенсувати частину віддачі під час пострілу та зменшує підкидання ствола пістолета вгору, що в комплексі з фронтальною стійкою зменшує час на повторне прицілювання та дає змогу поліцейському швидко змінювати положення для стрільби [3]. Цей підхід теж потрібно враховувати керівнику заняття при поясненні слухачам необхідності приймати потрібне вихідне положення перед початком стрільби.

Також КС-2016 передбачається навчання слухачів веденню вогню не тільки з положення стоячи, а й з коліна, лежачи на животі з однієї або двох рук, в присіді, що привчає поліцейського до потенційно можливих екстремальних умов застосування зброї в реальних обставинах.

В КС для поліцейських передбачено також формування у слухачів навичок стрільби в ускладнених обставинах – наприклад, виконання вправи сьомої в умовах недостатнього освітлення. В реальних умовах несення служби такі екстремальні ситуації часто складаються під час припинення поліцейськими правопорушення, яке здійснюється у темний час доби. Слухачам стає зрозуміло, що одночасне використання тактичного ліхтаря під час пострілу значно ускладнює процес прицілювання. Тому моделювання цієї ситуації у КС для поліцейських є виправданим кроком, на що вказує досвід працівників поліції практичних підрозділів під час здійснення ними правоохоронної діяльності.

Наведемо порядок виконання *сьомої вправи* згідно КС-2016, котрий передбачає усвідомлення та дотримання чіткого алгоритму наступних дій: 1) стрілець приводить зброю в готовність і, утримуючи заряджену зброю у вихідному положенні, вільною рукою виймає із підсумка (кишені) тактичний ліхтарик, вмикає його у напрямку лінії

мішеней та доповідає голосом: «Готовий!»; 2) керівник стрільб, переконавшись у готовності до виконання вправи, дає наказ вимкнути загальне освітлення тиру, після чого подає команду: «Вогонь!», за якою стрілець, не змінюючи свого положення та тримаючи увімкнений ліхтарик на значній відстані від зброї (збоку-зверху від лінії прицілювання), виконує три прицільних постріли; 3) після виконання вправи керівник стрільб дає наказ увімкнути загальне освітлення тиру (стрілецької зони).

З метою недопущення втрати орієнтиру та порушень заходів безпеки при поводженні зі зброєю керівник стрільб повинен тримати в стані готовності власний увімкнений ліхтарик, не покращуючи при цьому освітлення мішеней та не допомагаючи (не заважаючи) своїми діями виконанню вправи [3; 4].

Значна увага в КС для поліцейських приділяється формуванню у слухачів навичок стрільби в динаміці (в русі) – норматив четвертий, вправи 1, 5, 6, 8, та 9, що суттєво відрізняє процес навчання під час веденню вогню у фронтальній статичній стійці. Ці вправи, на нашу думку, підвищують рівень готовності слухача курсів (поліцейського) до дій в реальних умовах застосування зброї (автоматизм навичок щодо витягування її з кобури, звичність зміни положення тіла під час ведення стрільби на ураження), тобто формує так звану м'язову пам'ять щодо користування ПМ чи Форт-12/14/17 в екстремальних умовах.

У КС-2016 року, враховуючи події, які відбулися на території АР Крим та відбуваються останнім часом в ОРДЛО, правомірно у нормативному документі розширено види озброєння (додатково до штурмової гвинтівки (автомата), снайперської гвинтівки, підствольного гранатомета та кулемета, які передбачені КС-2011), навички володіння котрими мають бути сформовані у поліцейських – також внесено до вивчення і виконання вправ з *ручними гранатами та ручними протитанковими гранатометами* [2; 3].

Висновки. Отже, провівши критичний аналіз нововведень КС-2016 для поліцейських та порівнюючи його з аналогічним КС-2011, можемо констатувати, що останній (за часом прийняття) нормативний акт має ряд переваг у частині належного забезпечення організації вогневої підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в Національну поліцію, а також створює багато сприятливих педагогічних умов для потенційного підвищення її (вогневої підготовки – *уточнено*) ефективності:

– з врахуванням службово-бойового досвіду й розширення сфер правоохоронної діяльності поліцейських при забезпеченні публічного порядку в зоні проведення АТО на території ОРЛДО передбачено освоєння слухачами курсів первинної професійної підготовки нових видів озброєння, яке в сучасних умовах застосовується працівниками підрозділів Національної поліції;

– використано нові терміни та конкретизовано їх визначення, що дає змогу більш чітко характеризувати діяльність учасників навчально-тренувальних стрільб (положення, права та обов'язки) під час проведення практичних занять;

– приділено більше уваги адаптації нових працівників поліції до оволодіння вогнепальною зброєю шляхом виокремлення для слухачів курсів первинної професійної підготовки спрощеної категорії вправ (вправи першої категорії);

– деталізовано обов'язки всіх учасників стрільб та введено деякі нові – медичний працівник, наряд оточення [7].

Отже, КС-2016 як сучасний нормативний документ у більшій мірі, на нашу точку зору, зорієнтований на новітні методики навчання особового складу поліції за міжнародними стандартами, а саме – на виконання вправ зі швидкісної стрільби в обмежений час, ведення вогню на ближніх дистанціях, з різних положень та з-за укриття, в екстремальних умовах тощо. Ці підходи максимально наближують підготовку стрільців-поліцейських до подальшого успішного несення служби з охорони публічного порядку в реальних умовах.

Література:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv/page1-4>.

2. Про затвердження Курсу стрільб із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами : Наказ МВС України від 07.09.2011 року № 658.

3. Про затвердження Курсу стрільб для поліцейських та норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб : Наказ Національної поліції України від 20 вересня 2016 року № 900.

4. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при

поводженні зі зброєю : наказ Міністерство внутрішніх справ України від 01.02.2016 № 70.

5. Все виды фобий / Автор: psyllive.ru/articles/8057_vidi-fobii.aspx [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psiholog.ua/publ/vse_vidy_fobij/1-1-0-10.

6. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/Normatyv>; <http://sum.in.ua/s/Vprava>.

7. Вайда Т.С. Порівняльний аналіз Курсів стрільб МВС та Національної поліції України: шляхи удосконалення вогневої підготовки курсантів відомих ВНЗ (Тези) / Т.С. Вайда, С.К. Бортник, А.М. Володін // Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 21 квітня 2017 року. – Харків: ХНУВС, 2017. – С. 65-70.